Гидревич М. М.

Пропаганда и идеология как инструменты нацистской дипломатии в Иране накануне II мировой войны.

В статье показана роль информационного сегмента как влиятельного фактора внешней политики государств, в частности с тоталитарными режимами. Указано место идеологического и пропагандистского измерений деятельности нацистской дипломатии в Иране накануне Второй мировой войны. Внешняя политика нацистской Германии представляла собой яркий пример использования нестандартных инструментов ее реализации. Наряду с вполне прагматичным использованием Ирана, как поставщика сырья, Германия пыталась превратить его в политический плацдарм, благодаря постоянному присутствию и даже доминированием в регионе. Отмечено, что широкий информационный компонент позволил нацистскому руководству занять прочные позиции в важном геополитическом восточном регионе, иметь возможность оказывать серьезное давление на политику иранского правительства и рассчитывать на использование Ирана в своих дальнейших планах по завоеванию мирового господства.

Ключевые слова: *пропаганда, идеология, Вторая мировая война, дипломатия, Иран, нацистская Германия.*

Hidrevich M. M.

Propaganda and ideology as tools of national diplomacy in Iran in the event of the Second World War.

The article shows the role of information segment as an influential factor of foreign policy of states, in particular with totalitarian regimes. The place of ideological and propaganda measures of the activity of Nazi diplomacy in Iran on the eve of the Second World War is indicated. The foreign policy of Nazi Germany was a vivid example of the use of non-standard instruments for its implementation. Along with the pragmatic use of Iran as a supplier of raw materials, Germany has tried to turn it into a political springboard, thanks to the constant presence and even domination of the region.

It was noted that the diverse information component allowed the Nazi leadership to take strong positions in an important geopolitical eastern region, to have the opportunity to exert serious pressure on the Iranian government's policy and to rely on Iran's use of its future plans for the conquest of world domination.

Key words: *propaganda, ideology, Second World War, diplomacy, Iran, Nazi Germany.*

УДК 316.3:005(437)«19»

М.А. Журба

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ОБ'ЄДНАННЯ СХІДНОЇ НІМЕЧЧИНИ В АГРАРНИХ ПРОЕКТАХ РАДЯНСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ (1945 – 1950 рр.)

Аналізуючи історіографічну традицію та залучаючи документальні матеріали вітчизняних та зарубіжних архівосховищ у статті розглядається проблема впровадження у соціум поствоєнного німецького села радянської моделі використання громадсько-політичних утворень у процесі реалізації комуністичної суспільної трансформаційної моделі.

Відтворюються тоталітарні маніпулятивні та індоктринаційні практики за посередництва яких Соціалістична єдина партія Німеччини, спираючись на репресивний апарат Радянської військової адміністрації змогла усунути з політичної арени опозиційні партії, створивши їм противагу в особі сільських кооперативних спілок. Показано, що уніфіковані і побудовані за «класовою» ознакою об'єднання перетворилися на соціальну опору компартійно-державних структур та реалізації прорадянської моделі аграрного розвитку на теренах Східної Німеччини.

Ключові слова: *політичні партії, громадські об'єднання, кооперація, Радянська військова адміністрація Німеччини, спілки селянської взаємодопомоги.*

Мета статті: проаналізувати практику використання громадських об'єднань Радянської військової адміністрації Німеччини у процесі становлення прокомуністичного тоталітарного режиму та проведення аграрних перетворень радянського зразка у повоєнній Німеччині.

Ситуація в різних країнах Центрально-Східної Європи на час закінчення Другої світової війни не була ізоморфною, оскільки розвиток ключових сфер суспільного

життя детерміиувався калейдоскопом суперечливих об'єктивних чинників. Найбільш жорстка система впливу на селянство з боку прокомуністичних сил із використанням сільських громадських структур встановилася в Німеччині. В 1945 році німецьке суспільство було деконсолідоване як по лінії місто-село, так і по лінії тоталізації громадськості. При цьому компартія була, по суті, додатком до радянської окупаційної адміністрації і тим знаряддям, яке дозволяло радянському керівництву впроваджувати досвід Радянського Союзу в суспільні структури Німеччини. Національний статус комуністів знаходився під постійним сумнівом населення. Становище компартії, трансформованої в Соціалістичну єдину партію Німеччини (СЄПН), на місцях було вкрай нестабільним. Фактична відсутність в значній частині земель партійних організацій, які б мали можливість виставляти кандидатів на виборах, призводила до неможливості напряму визначати настрої селянського електорату, який у своїй більшості віддавав перевагу власницьким тенденціям, не сумісним із пролетарською доктриною і відповідно тяжів до політичних організацій які представляли ці інтереси. Так, в регіоні Мекленбурга з 2300 общин – 1200 не мали парторганізацій СЄПН (52,2%) [10, с. 56]. Відсутність партійних осередків не дозволяла також СЄПН тотально контролювати післявоєнну демократію, яка трималася перш за все завдяки паритету у відносинах між різними соціальними групами, репрезентованими певними політичними партіями. СЄПН, спираючись на постійну підтримку Москви, прагнула зруйнувати ці принципи із середини. Найбільш рельєфно сваволя комуністів виявилася в діях місцевих компартійних осередків у селах під час аграрних перетворень. Вони блокували участь інших партій в земельній реформі, демонструючи небажання йти на компроміс із рядом громадсько-політичних організацій, які мали вплив на селі. Політика комуністів зумовлювалася прагненням секуляризувати систему політичного представництва східної частини Німеччини на свою користь, посередництвом збирання компрометуючих матеріалів на членів партій антикомуністичної спрямованості, а також осіб, занесених до списків Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН), Християнсько-демократичного союзу (ХДС) та Ліберально-демократичної партії (ЛДП). При цьому тиск на виборців посилювався пропорційно зростанню популярності названих партій в середовищі німецького селянства, яке в переважній більшості підтримувало передвиборчу платформу ХДС. Компартія спільно з представниками Радянської військової адміністрації Німеччини (РВАН) розробляє заходи тактичного характеру, які дозволили зменшити вплив ХДС на його електорат, відповідно до принципу «devide et impera». Зусилля комуністів концентрувалися переважно на підтримці лівого крила ХДС протиставлення його праволіберальній частині цієї партії, що тримала у сфері свого впливу до 15% селянства східної окупаційної зони. За відсутності альтернативних джерел підтримки, лівим з ХДС не залишалося нічого іншого, як цілеспрямовано орієнтуватись на СЄПН-РВАН. У результаті останні одержували розширення підтримки у частини сільського населення, традиційно орієнтованого на гасла соціалізації лівих з ХДС і його структурах на місцях. Особливо загострилися внутрішньопартійні суперечки в ХДС у листопаді 1947 року, коли в низових осередках ХДС в період підготовки чергового з'їзду були створені «прогресивні групи», які ставили за мету організаційне оформлення лівої течії в ХДС. Щоправда, реалізувати цю програму тоді не вдалося. Під час з'їзду консервативні християнські демократи пішли лише на поступку лівоцентристам в центральному правлінні партії [7, арк. 223]. Разом із тим, досягнуті успіхи настільки надихнули комуністів, що вони за допомогою РВАН розробили цілий комплекс заходів впливу на ХДС, що передбачали зміцнення лівого крила, яке фактично утворилося на листопадовому 1947 року з'їзді ХДС. Готувалася позачергова партійна конференція, яка повинна була висловити недовіру попередньому керівництву ХДС. Крім того, передбачалися масований наступ на позиції

правого крила партії засобом розгортання критики теоретичних положень доктрини правого центризму та усунення з керівних посад прихильників правоцентристської і праволіберальної орієнтації. Головне ж завдання комуністів щодо ХДС зводилося до послаблення його впливу на селянство Східної Німеччини, стимулюючи перехід останнього в створену під егідою СЄПН-РВАН Селянську спілку, не допускаючи членів ХДС до керівництва сільської громадської організації – комітетів селянської взаємодопомоги (КСВ) і систематично контрпро-пагуючи християнсько-демократичні гасла серед сільського населення [9, арк. 69-72]. Управління пропаганди та інформації РВАН взяло безпосередню участь в розробці передвиборчих документів ХДС, зокрема Положення про общинні вибори. Під тиском РВАН Християнсько-демократичний союз змінив свою передвиборчу платформу і відмовився від неприйнятних для Радянського Союзу положень та заклмків, що призвело до різкого зростання амбіцій лівої течії цієї партії відносно селянського електорату [6, арк. 241-242].

Центральне правління ХДС було загнане діями СЄПН-РВАН глухий кут: звуження програми партії, в першу чергу за рахунок гасел захисту прав селян-власників і домінування приватної ініціативи в господарському житті, відштовхувало від неї значну частину середнього селянства, яке потребувало гарантій користування земельною нерухомістю. Спроби відстоювання власницьких пріоритетів із боку активістів правого крила ХДС розцінювалися владними структурами однозначно як «саботування революційних перетворень». Результатом стала все більша заблокованість діяльності партійних осередків ХДС на місцях, з одного боку, та посилення дивергентних тенденцій між центральними, регіональними та місцевими структурами організації Християнських демократів з іншого.

Боротьба комуністів за селянство розвивалось і по лінії взаємовідносин із Демократичною селянською партією Німеччини (ДСПН). 16-17 липня 1948 року в м. Шверині проходила зональна конференція ДСПН за участю 123 делегатів, які повинні були обрати Центральне правління партії. Обов'язки керуючого управляючого справами партії були покладені на члена СЄПН, заступника редактора друкованого органа ЦК товариств селянської взаємодопомоги газети «Селянська взаємодопомога». До складу правління увійшли 19 представників громадських організацій селянства, із яких 15 були членами СЄПН [8, арк. 19]. Юридичне оформлення нової політичної партії відповідало завданням комуністичного керівництва країною з розподілу свого впливу за допомогою специфічної селянської громадсько-політичної організації, яка мала можливість впроваджуватися в середовище сільського населення, звільненого від впливу ХДС. ДСПН створювалася як маріонеткове утворення СЄПН-РВАН і призначалася для гнучкої індоктринації в свідомість німецького селянства необхідності фарватерного співіснування з робітничим класом в політичному житті країни. Директиви СЄПН були остаточною інстанцією для функціонерів з ДСПН, які на 70% мали подвійне членство – в ДСПН та СЄПН.

Але життєві реали внесли свої корективи в існування цієї дуалістичної системи. ДСПН почала декларувати вирішальну роль Селянської партії в організації сільського населення, культивувати тезу про відсутність класових антагонізмів в німецькому селі і тотальну революційність селянства. Все це вступало в суперечність із програмними положеннями компартії і свідчило про нездатність СЄПН закріпитися на селі, підвівши політичну основу під проголошений на комуністичних партійних форумах союз трудящих міста і села за провідної ролі робітничого класу. Саме цю мету переслідувало керівництво СЄПН, створюючи Селянську партію [20].

Наступний напрям, покликаний блокувати вплив ХДС серед сільського населення, пов'язувався з підтримкою Ліберально-демократичної партії як противаги ХДС, через штучну підтримку функціонування партії ліберальних демократів [10, с. 166]. Центральне правління ДЦП, підтримане РВАН і СЄПН, взагалі не користувалося

популярністю в середовищі рядових членів цієї партії і трималося лише завдяки комплексу важелів впливу радянської військової адміністрації. Міна, закладена комуністами в структурну мережу партій непролетарської орієнтації, вибухнула в 1948 році, коли берлінські організації ХДС і ЛДП фактично відділилися від своїх зональних осередків та почали проводити політику, яка йшла в розріз із заходами СЄПН, ініціюючи наростання проблем у взаємовідносинах східнонімецьких партій [10, с. 212]. Політичні кроки керівництва СЄПГ із блокування діяльності ХДС цілком залежали від РВАН, яка могла вільно оперувати складом правлінь партій в центрі і на місцях, лімітуючи їх діяльність і загрожуючи розпуском їх осередків.

Окрім цього, в період 1945-1950 років СЄПН поширювала свій вплив на селянську масу за допомогою створення місцевих організацій правління, які разом із громадськими об'єднаннями були носіями і провідниками пролетарського впливу на німецьке село [11, с. 8, 9]. За неможливості встановлення прямого контролю над господарською діяльністю німецького селянства, враховуючи його специфічно зорієнтований власницький менталітет, СЄПН діяла за допомогою створення різних громадських сільських спілок під загальним дахом Організації селянської взаємодопомоги (ОСВ). Вона повинна була проводити лінію СЄПН під час відбудови зруйнованої за роки війни, традиційної для Німеччини сільськогосподарської кооперації [15, с. 8].

Слід зауважити, що кооперативне законодавство Німеччини до фашистського перевороту 1933 року, що базувалося, головним чином, на законі про закупівельні і господарські товариства від 1 січня 1889 року і виданій як доповнення до нього «Постанові про кооперативний реєстр», забезпечувало юридичну основу кооперативного руху, захищало до повної міри господарчу самостійність кооперативів, передбачало виборність органів управління, гарантувало майнові права, встановлювало обсяг матеріальної відповідальності членів товариств та вимагало оприлюднення реєстрації змін в положенні кооперативів і в русі їх членського складу.

Фашистський режим формально не скасував цього законодавства, але вніс в правовий статус кооперації стільки змін, що від колишньої свободи кооперативного руху в Німеччині практично нічого не залишилось. На чолі кооперативних об'єднань були поставлені державні керівники, наділені правом передачі своїх повноважень іншим особам. Кооперативні ревізори стали призначатися міністром господарства з відома міністра юстиції. Кооперативи, які мали в статутах положення про додаткову відповідальність членів за результат господарської діяльності, примусово були перетворені в кооперативи з необмеженою відповідальністю за господарський ефект кооперативних спілок, якими вони по суті не керували. За час війни перетворення сільської кооперації в слухняне знаряддя гітлерівської влади було повністю завершене. Скасовувалася публічність юридичного оформлення кооперативів, ліквідовувалися збори членів кооперації, правління і ради нагляду, що кооптувалися з державних чиновників, одержали право діяти від їх імені [3, с. 82, 83]. Подібні процеси одержавлення селянської кооперації – а по суті ліквідації її як системи самодіяльних господарських організацій – відбувались і в Радянському Союзі на рубежі 20-30-х років в ході утвердження там сталінської моделі тоталітаризму [4, с. 114, 115]. Парадокс полягав у тому, що саме радянська окупаційна адміністрація після розгрому гітлерівської Німеччини своїм указом від 20 листопада 1945 року проголосила відбудову сільської кооперації як демократичної організації селянства та звільнення її від «фашистських і спекулятивних елементів, що засіли в керівництві кооперативним рухом». Відновлювалася діяльність усіх видів сільських кооперативних товариств. Для зміцнення матеріального становища кооперації за товариствами і їх об'єднаннями було збережено майно, а також залишки коштів на поточних рахунках кредитних установ. Були розпущені існуючі органи правління кооперативних спілок. Замість них

створювалися організаційні бюро, які провели перереєстрацію членів і підготували вибори нових постійних керівних органів кооперації. 12 лютого 1946 року РВАН затвердила типовий статут сільськогосподарського товариства, а дещо пізніше статут центральної (земельної) кооперативної ревізійної спілки. Кооперація Східної Німеччини одержала виключно сприятливі не тільки правові, але й матеріальні умови для свого розвитку. їй надавалися переваги перед приватними фірмами у проведенні заготівель сільгосппродуктів, забезпеченні селян добривами, реманентом та промисловими товарами. Виключно через кооперацію надавався селянам кредит [3, 302, 303].

Відновлюючи кооперативну мережу на формально-демократичних, загальноселянських засадах «радянського непу», окупаційні власті мали свої близькі й далекі цілі. Перш за все, вони прагнули залучити через нову кооперацію широкі верстви сільського населення до аграрних перетворень прорадянського зразка, використовуючи при цьому ресурси рентабельних господарств, та виставляючи себе уболівальниками за демократичний розвиток німецького села. Разом із тим, кооперація відігравала роль монопольно контрольованого РВАН каналу товарообігу між містом і селом. Через сільські кооперативи із села в місто надходили продовольство і сільськогосподарська сировина, а з міста на село – необхідні промтовари. Наприклад, в 1948 році 61,7% зернових, 62,2% картоплі, 71,9% м'яса були доставлені до споживача через сільські кооперативні товариства, в той час як в 1938 році сільська кооперація займала лише 34,6% в заготівлі і збуті продукції сільського господарства [18, с. 58]. Характерно, що результатом цілеспрямованої діяльності РВАН із розвитку сільськогосподарської і споживчої кооперації стала поява ситуації, аналогічної тій, яка склалася в кооперативному русі радянської Росії влітку 1920 року, коли розширення мережі споживчо-збутових установ значно відставало від зростання маси товару, призначеного на реалізацію. Цей дисбаланс відповідав інтересам радянської військової адміністрації, як колись інтересам більшовицького уряду, який розраховував посередництвом підтримки збутової кооперації вирішити одночасно два завдання: суттєво скоротити товарно-грошовий обіг на чорному ринку і стимулювати через колективний збут колективне кооперативне виробництво [1, с. 225].

У 1945 році в Східній Німеччині відновили свою діяльність понад 6 тис. кооперативних об'єднань, які нараховували близько 800 тис. чоловік [17, с. 43]. Кооперативна мережа розцінювалася партфункціонерами в плані стратегії як плацдарм для розгортання усуспільнених виробничих фондів на селі. Перешкодою на цьому шляху стали антиколгоспні і в цілому антиусуспільницькі настрої навіть тих селян, які лояльно ставилися до СЄПН. Приватна власність перетворилася в серйозний бар'єр, подолати який комуністам не вдалось упродовж усього періоду, що розглядається в цьому дослідженні. Тиск на німецьке селянство мала здійснювати Організація селянської взаємодопомоги. Вона зобов'язувалася сприяти впровадженню в життя всіх заходів СЄПН, які торкались аграрної сфери. При цьому особлива увага приділялася достроковому виконанню завдань партійно-державної верхівки з підготовки усуспільнення сільськогосподарського виробництва [3, с. 298]. У 1948 році таким шляхом було засіяно 137,7 га і зібрано урожай з площі 153 тис. га [3, с. 297].

Але ОСВ не обмежувалися лише господарською діяльністю, а послідовно фіксували проголошений союз між робітничим класом і селянством. В такий спосіб проводилась політика соціальної ізоляції заможного селянства при прогресуючій господарській експлуатації останнього, спрямованій на забезпечення існування непродуктивних нових господарств. Декларування класової змички між найбіднішим селянством і робітниками повинно було створити ілюзію єдності інтересів дрібних власників і соціальної групи, центральним елементом господарської політики якої в особі політичного керівництва країни було усуспільнення виробництва. В дійсності, аналіз соціального складу ОСВ свідчить, що найбільш широко там були предсталені

«капіталістичні елементи». В ОСВ входило 89% заможних господарств, середняцькі господарства були охоплені на 82%, а що стосується дрібних господарств, то в ОСВ було об'єднано максимум 77% самодіяльних господарств цієї групи [2, с. 230-231]. На 1949 рік цей дисбаланс ще більше посилився. В складі ОСВ знаходилося господарств із земельною власністю понад 20 га – 91,6%; від 10 до 20 га – 81,7%; від 0,5 до 5 га – тільки 56,2% [3, с. 294].

Гасла СЄПН щодо обмеження куркульського впливу, які були закріплені в статутних документах ОСВ, впроваджувалися не по лінії нейтралізації і ліквідації заможних господарств, як це відбувалося в 1929-1933 рр. в СРСР, а посередництвом використання ресурсів заможних господарств у разі гостродефіцитного стану на ринку сільськогосподарської продукції, коли великі і середні господарства перетворювалися в головних постачальників продовольства в міста Східної Німеччини. Таким чином, включення міцних господарств в ОСВ відображало як економічну кон'юнктуру, так і політичну ситуацію в східній окупаційній зоні, яка була далекою від стабільності.

Постійні вимоги традиційного керівництва ХДС та ЛДП відносно включення заможного селянства до ОСВ у процесі розгортання боротьби політичних партій в умовах німецького села, повинні були зміцнити позиції лівих течій цих партій, які уже були звекторизовані на СЄПН. За соціально-політичних умов, які не дозволяли здійснювати контроль через урядові інстанції в директивному порядку, компартія вирішує об'єктивізувати стан речей, передавши конфісковане майно колишніх поміщиків і колабораціоналістів місцевим філіям ОСВ – комітетам селянської взаємодопомоги (КСВ). Трактори, молотарки, комбайни та інші сільськогосподарські машини передавалися КСВ, які повинні були організувати машинно-прокатні пункти. КСВ одержали також підприємства з націоналізованих маєтків, які переробляли сільськогосподарську продукцію – винокурінні заводи, підприємства з виробництва крохмалю, цукру, млини тощо. І тільки дрібний реманент та робоча худоба могли бути частково передані в індивідуальне користування господарств, які гостро потребували допомоги, ступінь якої визначали ОСВ через свої місцеві осередки – КСВ [5, с. 148]. Пріоритетним правом на отримання допомоги користувалися не ті господарі, які реально претендували на збільшення корисної земельної площі для підвищення рентабельності своїх господарств, а перш за все «нові селяни», які, втративши навички сільськогосподарської праці і володіючи мізерними ділянками, були найближчим часом нетовароздатними і потребували державної підтримки. Малоземельне селянство та дрібні орендарі одержували реманент лише після задоволення потреб «нових селян», на політичну підтримку яких розраховувала СЄПН [16, с. 24]. З часом ОСВ показала недоцільність спроб комуністів зробити її усуспільнюючим агентом економічних відносин в сільськогосподарському виробництві, обміні, розподілі та споживанні. Використання наданих в ході аграрної реформи потужностей було одним із найслабкіших місць господарської діяльності ОСВ. Із 2387 майстерень сама ОСВ використовувала на початку 1949 року тільки 361; а з 1700 сільськогосподарських підприємств – 868; решта були здані в оренду приватним особам, переважно заможним селянам [3, с. 297]. СЄПН-РВАН, як і компартійне керівництво СРСР на початку радянського непу, свідомо закривали очі на такий стан речей, коли техніка знову опинялася в руках «експлуататорів», оскільки общини КСВ включали до свого складу заможних селян для допомоги конституйованим в ході аграрної реформи новим господарствам.

Одночасно комуністи робили все можливе для обмеження участі ОСВ в політичному житті країни, лімітуючи її діяльність сільською місцевістю. На підготовленому РВАН-СЄПН Німецькому народному конгресі за єдність і мирні угоди, який проходив у грудні 1947 року в Берліні, серед 2215 депутатів, лише 13 осіб представляли Об'єднання селянської взаємодопомоги. В цілому німецьке село було

надзвичайно слабко представлене на конгресі, що продемонструвало невідповідність комуністичних гасел залучення селянства до політичного життя, їх справді чисто господарчої функції, підтримки непродуктивних «нових господарств» за рахунок використання потенціалу господарств заможних селян та середняків, яких також об'єднувала Організація селянської взаємодопомоги.

У 1946-1948 роках ОСВ забезпечувала обробіток селянських наділів посередництвом 4750 машинно-прокатних пунктів (МПП) [3, с. 296]. Подальша концентрація засобів виробництва і тенденція до монополізації ОСВ господарського обслуговування села привели до нагромадження на її балансі більшої частини сільськогосподарської техніки, зосередженої в країні. Концентрація матеріально-технічних ресурсів повинна була стати потужним стимулом до збільшення кількості селян, зацікавлених в безоплатних засобах виробництва, які були реквізовані влітку 1945 р. згідно з розпорядженнями радянської військової адміністрації. І справді, якщо в червні 1946 року ОСВ об'єднували 225,5 тис. селян, то у квітні 1949 року – 560 тис. [12, с. 174-180].

Відводячи ОСВ роль природного регулятора становища, яке склалося у німецькому селі, СЄПН-РВАН вимагали від організації селянської взаємодопомоги проводити прокомуністичні кандидатури на общинних виборах, опозиційних до СЄПН партій радянської зони. Зростання прошарку членів ХДС, орієнтованих на СЄПН, сприяло розколу в середовищі сільських християнських демократів. ОСВ одержала навіть виключне право, як організація громадськості, тимчасово висувати свої списки кандидатів на виборах 1946 року як політична легітимна організація. Це дозволяло комуністам зміцнити свої позиції в органах правління й організації самоуправління, оскільки списки ОСВ висувалися саме в тих місцевостях, де не існувало місцевих осередків СЄПН, або ж вони кількісно чи організаційно не відігравали суттєвої роль [12, с. 172-182]. Вищезгадана тактика дозволяла компартії одержати певну частину голосів в місцевих органах влади, необхідних для кадрово-організаційного закріплення в районах, що традиційно тяжіли до ХДС. Після створення цієї передумови, блокуючи діяльність ХДС, компартія переходила до розгортання «повномасштабних революційних перетворень», використовуючи як інструмент органи місцевої адміністрації. Від ОСВ було обрано до общинних рад 7503 депутати, до крейстагів - 745 і до ландтагів 15 депутатів. Декларований позапартійний статус ОСВ фактично не відповідав дійсності, так як саме СЄПН займала панівне становище у всіх ланках керівних органів ОСВ, включаючи й вищі [3, с. 299].

Проте, навесні 1947 року на виборах в місцеві керівні органи ОСВ виявилося небажання заможного і частини середнього селянства підтримувати проголошену комуністами змичку між містом та селом, що прикривала нееквівалентний обмін продукції сільського господарства і промисловості. Несподівані і небезпечні для комуністів зміни в настроях значної маси сільського населення стали наслідком прорахунків в стратифікаційній політиці СЄПН по відношенню до німецького селянства, які призвели до форсованого залучення широких верств селянства до товариств взаємодопомоги.

Становище, яке склалося, реально відбивало традиційну систему соціально-політичних орієнтирів власників невеликих господарств і середняцтва, що становили більшість серед членів селянських комітетів взаємодопомоги в першій половині 1949 р.

Керівництво СЄПН одержало тривожні сигнали з місць, які свідчили про часткову втрату контрольних позицій комуністів над низовими керівними ланками селянської взаємодопомоги. Вирішення проблеми відновлення свого впливу, але вже в тотально зафіксованій формі, повинно було відбуватись за двома магістральними напрямами: 1) створення дійової противаги в місцевих органах ОСВ керівництву

комітетів селянської взаємодопомоги, шляхом залучення до членства в ОСВ безпартійного селянства, агітованого за комуністів; 2) проведення заходів із централізації й уніфікації керівництва ОСВ, за допомогою яких заново обрані колегіальні органи з більшістю комуністів, прокомуністично налаштованих селян або просто співчуваючих СЄПН блокували б небажані пропозиції усіх, хто не поділяв точку зору СЄПН щодо характеру і форм перетворень в сільському господарстві країни. Реалізація першого напряму була проведена до середини 1949 року по всій Східній Німеччині. Що стосується іншого рішення, то воно почало впроваджуватись в життя ще в 1947 році, коли загальнонаціональні вибори КСВ виявили слабкість позицій комуністів у середовищі німецького селянства. На час першого загальноселянського з'їзду в радянській окупаційній зоні Німеччини існувало 5 земельних об'єднань КСВ автономних в своїй діяльності. Відсутність єдиного керівного органу не позначалася на їх господарській діяльності. Центральний селянський секретаріат (ЦСС) ОСВ, який функціонував на правах відділу Німецького управління сільського господарства і лісоводства, не будучи виборчим органом, практично обмежував свою діяльність координацією роботи секторів їх земельного обслуговування КСВ. Він не регламентував роботу КСВ і не коригував склад їх керівних органів залежно від політичної кон'юнктури.

Становище значно змінилося після загальноселянського з'їзду РСВ, який проходив у Берліні в листопаді 1947 року. Із 316 делегатів із правом ухвального голосу, 245 були членами СЄПН, 48 – безпартійними, решта – членами ХДС та ЛДП. Замість існуючої раніше загальноземельної організації, яка координувала діяльність ОСВ окремих земель, з'їзд обрав Центральне правління (ЦП) і Центральну ревізійну комісію (ЦРК) об'єднань селянської взаємодопомоги [12, с. 179-182].

При Центральному правлінні ОСВ було утворене Центральне управління машинно-прокатних станцій (ЦУ МПС), директори яких були зобов'язані неухильно виконувати вказівки районних правлінь ОСВ, що у свою чергу жорстко підпорядковувалися секретаріату ЦП товариств селянської взаємодопомоги. Діяльність ОСВ була зорієнтована, головним чином, на підтримку невиробничої кооперації, що розглядалася як матеріальна база запланованої комуністами колективізації в її німецькому варіанті, із розширенням її за рахунок сільських кооперативних товариств (СКТ), що почали функціонувати на східнонімецьких землях починаючи з осені 1945 року. Збутовопостачальні СКТ були основним каналом, по якому в міста постачалося продовольство та сільськогосподарська сировина і фундувалися аналоги сільгоспартілей радянського зразка. Труднощі відбудовчого періоду, а також відверте втручання владних структур негативно позначилися на зростанні членської маси в кооперації. Якщо в 1946 році нараховувалося 825 тис. кооперативів, то в 1949 році – лише 967 тис. Всього нараховувалося близько 30 видів різних кооперативних товариств. При цьому так звані виробничі форми кооперативного руху не одержали поширення за абсолютними показниками.

Масований наступ на традиційні форми кооперативних відносин в Східній Німеччині, де провідним принципом для розподілу прибутку була величина первинного внеску, ознаменувався наказом РВАН від 20 листопада 1945 року «Про відновлення діяльності сільськогосподарської кооперації і радянської зони окупації Німеччини». В лютому 1946 року, під час затвердження зразкового статуту сільськогосподарського кооперативного товариства, в нього було включене й положення про те, що кожен член кооперативу на зборах і нарадах мав лише один голос, незалежно від кількості внесених чи набутих паїв [3, с. 301]. Соціальне підґрунтя цих законів більш ніж очевидне: посилити бідняцький прошарок в кооперації. Розсіяна, спорадично існуюча кооперація вже не могла задовольняти централізаторські прагнення партійно-державної верхівки, тим більше, що ОСВ уже були перетворені в центра-

лізовану соціально-господарську структуру з певним організаційно-кадровим досвідом тоталізації сільської спільноти. В березні 1949 року відбувся з'їзд селянської кооперації Німеччини, в роботі якого взяли участь близько 2 тис. делегатів. На з'їзді були прийняті рішення про об'єднання усіх видів сільськогосподарських товариств і створення Центрального правління сільських кооперативних товариств (ЦП СКТ). При цьому на створенні єдиного загальнонімецького кооперативного центру особливо наполягали представники РВАН. З'їздом були визначені завдання на найближчий час, які полягали в розгортанні діяльності кооперації в галузі постачання сільськогосподарської продукції, тісного співробітництва з ОСВ, профспілковими та іншими громадськими об'єднаннями, атакож сприяння піднесенню «нових» господарств [12, с. 188]. Централізація та уніфікація, які обмежувались рамками окремих організацій східнонімецького селянства, були в основному завершені в листопаді 1950 року в ході злиття під тиском РВАН селянських спілок ОСВ і СКТ в єдину організацію рішенням уряду НДР. В цьому каскаді уніфікаційних трансформацій громадських об'єднань німецького села пріоритет віддавався не інтересам селян-власників, а політико-економічним потребам компартійного режиму, зорієнтованого на СРСР. Акцент робився на тому, що покладені на селянство завданняп'ятирічного плану залежать, зокрема, від розвитку ОСВ і поєднаних із ним сільських організацій.

Завершальною ланкою в тоталізації системи селянських громадських об'єднань виступали професійні спілки сільськогосподарських робітників, які вдало були використання СЄПН для боротьби із заможним селянством. Ще восени 1945 року в ряді сіл і округ пройшли збори та конференції, на яких сільгоспробітники і безземельні селяни вимагали провести відчуження землі поміщиків і заможних селян на свою користь. Орієнтація на малоземельні і люмпенізовані прошарки забезпечувала комуністам соціальну підтримку в селах, де для проведення аграрної реформи були створені спеціальні комісії на правах громадсько-господарських організацій. Партійний розклад комісій, в яких нараховувалося понад 50 тис. чол., цілком влаштовував комуністів: 28 тисяч були членами СЄПН і СДПН, 21 тис. – безпартійними і тільки близько 3 тис. вважалися в партійних списках ХДС та ЛДП. Ще більш сприятливим для СЄПН був соціальний склад комісій: у відсотковому відношенні до загальної кількості сільгоспробітники складали 48%, малоземельні селяни 36,3%, переселенці та інші категорії – 15,7%. Участь профспілки сільгоспробітників в акціях, проведених прокомуністичним Об'єднанням вільних німецьких професійних спілок при прямій підтримці місцевих органів влади, в ході кампанії боротьби з порушенням трудового законодавства дозволила «викачати» із кишень роботодавців 350 тис. ДМ і використати їх для підтримки «пролетарських елементів» німецького села [19, с. 18].

Таким чином, в результаті взаємин партій і селянських громадських об'єднань Східної Німеччини компартія, спираючись на військово-репресивний апарат РВАН, зуміла усунути з політичної арени організації некомуністичної орієнтації, створивши їм противагу в особі сільських кооперативно-господарських спілок. Уніфіковані і побудовані за класово-пролетарською ознакою, ці об'єднання стали соціальною опорою утвердження влади компартійно-державних структур та реалізації прорадянської моделі аграрного розвитку Східної Німеччини.

1. Аграрные отношения: теория, историческая практика, перспективы развития. М., 1993. 270 с.
2. *Вебер А. Б.* Роль крестьянской национально-демократической партии в утверждении гегемонии рабочего класса в ГДР (1948 – 1949 гг.). *Германское рабочее движение в новейшее время.* М., 1962. С. 230-231.
3. *Котов Г. Г.* Аграрные отношения и земельная реформа в Германии. М., 1956. 463 с.
4. *Марочко В. І.* Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). К., 1995. 224 с.
5. Основные законодательные акты по аграрным преобразованиям в зарубежных социалистических странах. М., 1958. 456 с.

6. РДАСПІ, ф. 17, оп. 128, спр. 147.
7. РДАСПІ, ф. 17, оп. 128, спр. 360.
8. РДАСПІ, ф. 17, оп. 128, спр. 567.
9. РДАСПІ, ф. 17, оп. 128, спр. 572.
10. СВАГ. Управление пропаганды и информации. 1944-1949 гг. Сборник документов. М., 1994. 856 с.
11. *Уланова Т. В.* Деятельность СЕПГ по вовлечению крестьянства в социалистическое строительство. М., 1965. 532 с.
12. *Харахашьян Г. М.* Аграрные преобразования в ГДР. М., 1951. 272 с.
13. ЦДАВО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1891.
14. ЦДАВО України, ф. 1, оп. 24, спр. 185.
15. Bericht der Zentralvereininigung Aer Gegenseitigen Bouemhilfe zum. 2. Deutschen Boumtag. Berlin, 1949. 172 s.
16. Die Bodenveform in Deutschland. Berlin, 1947. 112 s.
17. *Gärtner P.* Die Genossenschaftsbewegung. Berlin, 1947. 288 s.
18. Kongress der ländlichen Genossenschaften Deutsehlands. 15-17 Marz 1949. Berlin, 1949. 98 s.
19. Neues Deutschland. 1949. 18 novem. 4 s.
20. Programm und Statut der DBD. Berlin, 1949. 44 s.

References

1. (1993*). Agrarnyie otnosheniya: teoriya, istoricheskaya praktika, perspektivy razvitiya* [Agrarian Relations: Theory, Historical Practice, Development Prospects]. M. 270.
2. *Veber A. B.* (1962). *Rol krestyanskoy natsionalno-demokraticheskoy partii v utverzhdenii gegemonii rabochego klassa v GDR (1948 – 1949 gg.)* [The role of the peasant national democratic party in asserting the hegemony of the working class in the GDR (1948 – 1949)]. *Germanskoe rabochee dvizhenie v noveyshee vremya* [German labor movement in modern times]. M. 230-231.
3. *Kotov G. G.* (1956). *Agrarnyie otnosheniya i zemelnaya reforma v Germanii* [Agrarian relations and landreformin Germany]. M. 463.
4. *Marochko V. I. Ukrainska selianska kooperatsiia. Istoryko-teoretychnyi aspekt (1861–1929 rr.)* [Ukrainian selyanska cooperatives. Historical and theoretical aspect (1861–1929 rr.)]. K., 1995. 224 s.
5. (1958). *Osnovnyie zakonodatelnyie aktyi po agrarnyim preobrazovaniyam v zarubezhnyih sotsialisticheskih stranah* [The main legislative acts on agrarian transformations in foreign socialist countries]. M. 456.
6. RDASPI, f. 17, op. 128, spr. 147.
7. RDASPI, f. 17, op. 128, spr. 360.
8. RDASPI, f. 17, op. 128, spr. 567.
9. RDASPI, f. 17, op. 128, spr. 572.
10. SVAG. Upravlenie propagandy I informatsii. 1944-1949 gg. Sbornik dokumentov [SVAG. Management propaganda and information.1944-1949. Collection of documents]. M., 1994. 856 s.
11. *Ulanova T. V.* (1965). *Deyatelnost SEPG po vovlecheniyu krestyanstva v sotsialisticheskoe stroitelstvo* [The activities of the SED on the in volvemen to the peasantry in socialist construction]. M. 532.
12. *Harahashyan G. M.* (1951). *Agrarnyie preobrazovaniya v GDR* [Agricultural transformations in the GDR]. M. 272.
13. TsDAVO Ukrainy, f. 1, op. 24, spr. 1891.
14. TsDAVO Ukrainy, f. 1, op. 24, spr. 185.
15. (1949). *Bericht der Zentralvereininigung Aer Gegenseitigen Bouemhilfe zum. 2. Deutschen Boumtag* [Report of the Central Association Aer Mutual Bouemhilfe zum. 2. German Boumtag]. Berlin. 172.
16. (1947). *Die Bodenveform in Deutschland* [The Bodenveform in Germany]. Berlin. 112.
17. *Gärtner P.* (1947). *Die Genossenschaftsbewegung* [The cooperative movement]. Berlin, 1947. 288 s.
18. (1949). *Kongress der ländlichen Genossenschaften Deutsehlands. 15-17 Marz 1949* [Congress of the rural cooperatives of Germany. 15-17 March 1949]. Berlin. 98 s.
19. (1949). *Neues Deutschland* [New Germany]. 18 novem. 4.
20. (1949). *Programm und Statut der DBD* [Program and statute of the DBD]. Berlin. 44.

Журба М. А.

Политические партии и общественные объединени в насаждении советской модели модернизации немецкого села (1945 – 1950 гг.).

Анализируя историографическую традицию и привлекая документальные материаль отечественных и зарубежных архивов в статье рассматривается проблема внедрения в социум немецкой поствоенной деревни советского опыта использования общественно-политическ образований в процессе реализации коммунистической общественной трансформационной модели.

Воссоздаются тоталитарные манипулятивные и индоктринационные практики по средство которых Социалистическая единая партия Германии, опираясь на репрессивный аппарат Советско военной администрации смогла устранить с политической арены оппозиционные партии, создав и противовес в лице сельских кооперативных сообществ. Показано, что унифицированые и построены по «классовому» признаку объединения превратились в социальную опору компартийно-государст венных структур и реализации просоветской модели аграрного развития на территории Восточно Германии.

Ключевые слова: *политические партии, общественные объединения, кооперация, Советска военная администрация Германии, союзы крестьянской взаимопомощи.*

Zhurba M. A.

Socio-political associations of East Germany in the agrarian projects of the Soviet occupation administration (1945 – 1950).

Analyzing the historiographic tradition and drawing on documentary materials from domestic an foreign archives, the article deals with the problem of introducing into the society of a German post-war villag the Soviet experience of using socio-political entities in the process of implementing a communist socic transformation model.

Totalitarian manipulative and indoctrination practices are recreated by means of which the Socialis Unity Party of Germany, relying on the repressive apparatus of the Soviet military administration, was able t remove opposition parties from the political arena by creating a counterweight to them in the face of rur cooperative communities. It is shown that unified and built on a "class" basis, associations have become th social pillar of the Communist Party-state structures and the implementation of the pro-Soviet model c agrarian development in East Germany.

Keywords: *political parties, public associations, cooperation, the Soviet military administration c Germany, unions of peasant mutual aid.*

***